

DOI: 13.33310/2518-7813-2019-65-2-373-377
УДК 378.134(78)

Лариса ЯРОШЕВСЬКА

доктор філософії в галузі освіти,
доцент кафедри музичного мистецтва
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: yarosh702@ukr.net

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗА В. О. СУХОМЛИНСЬКИМ

У статті висвітлені питання громадянського виховання особистості як основної педагогічної проблеми (за В. О. Сухомлинським); зроблено історико-педагогічний аналіз творчої спадщини В. Сухомлинського. У процесі громадянського виховання провідне місце належить освітній складовій, яка доповнюється вихованням в характері громадянськості. Це поняття об'єднує в собі громадянську, національну, політичну соціалізацію майбутньої особистості та її здатність долучати до цього процесу моральні цінності. Тобто, сформувати свідомого громадянина, якому властиві індивідуальні риси характеру, світогляд, спосіб мислення, поведінка, вчинки та почуття, націлені на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Одним з головних шляхів вирішення проблем громадянського виховання молоді є залучення їх до шедеврів національної культури – українського музичного мистецтва. Воно містить у собі багатий духовний потенціал, цінні скарби музичної спадщини і давні національні співацькі традиції. Осягнення музичного мистецтва – один з важливих етапів вивчення культури свого народу, з чого й починається становлення й формування всебічно розвинутої особистості.

Ключові слова: громадянське виховання, студентська молодь, музичне мистецтво, навчально-виховний процес, пісня, традиція, духовність, толерантність.

Сьогодні, в період нового становлення держави, відродження і розвитку української культури – музична освіта повинна зайняти належне місце у вихованні нації.

«Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї»[3], – цією думкою необхідно керуватися на шляху вдосконалення змісту музичної та виховної діяльності в закладах освіти.

Музичне виховання є важливою ділянкою освітньої політики, де формується духовність. Духовна діяльність – активні зусилля особистості для того, щоб моральні багатства суспільства – політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали багатствами особистості, внутрішніми цінностями людини, нормами і правилами її поведінки [4]. Це стане реальністю на національному рівні лише тоді, коли будуть створені умови для розвитку, творчості, духовної праці, самовдосконалення особистості. Духовна діяльність – це творча праця [5].

Серед першочергових задач, що стоять перед сучасним ВНЗ в умовах реформування системи освіти в Україні – збереження і продовження національних культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до української мови і культури, розвиток у підростаючого покоління творчих здібностей, естетичне виховання та формування загальнолюдських цінностей, високої культури особистості [1, с. 3]. Відомо, що осно-

ви громадянського виховання черпаються з різних джерел, а саме – з пісні. В її зразках ми можемо дослідити, як виховувалися від народження почуття відповідальності за долю вітчизни і рідних, любов до природи, доброзичливість та вірність, людяність, біль, співчуття, відвертість, толерантність.

Одним з головних шляхів вирішення проблем громадянського виховання молоді є залучення їх до скарбів національної культури – українського хорового мистецтва, яке містить у собі невичерпний духовний потенціал, шедеври хорової спадщини і давні співацькі, культурно-освітні та виконавські традиції. Хоровий спів є одним з могутніх засобів колективного, гуманістичного виховання повинен зайняти належне місце у навчально-виховному процесі школи та інших культурно-освітніх закладів.

Вивчення та аналіз джерел стосовно педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського дає можливість стверджувати про його спробу вирішити проблему гармонійного виховання людини і громадянина, яке виявлялося в його професійній обізнаності як з досвідом, методами, підходами та засобами народного виховання, у зв'язках з традиціями українського етносу, так і в його творчому підході до застосування у своїй практичній діяльності ідей прогресивних діячів і педагогів. В. О. Сухомлинський боровся за збереження в особистості якостей, притаманних справжній людині, ввів в обіг поняття людяність, духовність, совість,

повага, сором, дух, сердечність. Великий педагог використовував у вихованні етнічні, психологічні, соціологічні підходи, довів, що досягнення науки і техніки без культивування духовності може призвести до негативних наслідків у суспільстві. Особливу увагу педагог звертав на розвиток в учнях (суб'єктів виховання) відповідальності, духовності, почуттів любові, обов'язку, моральної поведінки щодо своєї родини, народу, країни.

Сила і ефективність громадянського виховання, за В. О. Сухомлинським, визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ особистості періоду її становлення як громадянина, наскільки глибоко вона бачить себе очима патріота [3, 31].

Український педагог В. О. Сухомлинський перший звернувся до громадянського виховання як до головної педагогічної проблеми. Основною умовою формування рис громадянина вчений вважав організацію емоційного шкільного життя, розвиток громадянської активності особистості в контексті активного життя шкільного колективу.

Громадянське виховання молоді є актуальною проблемою сьогодення, яка досліджується сучасною психолого-педагогічною наукою. Теоретичну основу досвіду складають ґрунтовні дослідження психологів, музикознавців, педагогів, музикантів, хормейстерів. Серед них: О. Апраксина, Н. Гродзенська, Г. Ільїна, О. Костюк, І. Мусін, Б. Теплов, В. Шацька. Українськими вченими Н. Бібік, Л. Ващенко, З. Жигаль, А. Ковбасюк, О. Локшина, Т. Медвідь, О. Овчарук, О. Пометун, О. Сможаник, Г. Стець зроблена ціла низка теоретичних здобутків, на яких базується патріотичне виховання в позашкільній освіті.

Важливі питання формування громадянсько-патріотичної культури підрастаючого покоління висвітлено у працях О. Безкоровайної, М. Сметанського, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, І. Шоробури та ін. Серед сучасних дослідників проблем патріотичного виховання та громадянських якостей особистості торкались – І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін. В останні десятиліття виконано низку дисертаційних досліджень з проблем громадянського виховання Ю. Ївженко, Г. Ломакіна, І. Сопівник, І. Щербак та ін.

Культурно-історичні обставини сьогодення, інтерес української держави визначають актуальність проблеми громадянського виховання молоді засобами музичного мистецтва. Актуальною вона буде доти, доки існуватиме держава як соціальний інститут та в безпосередній залежності будуть знаходитися людина і держава. Якісно нову країну можуть будувати свідомі громадяни, які поважають свою націю, народ, культуру, традиції,

шанують Україну. Тому громадянське виховання займає провідне місце в освітньо-виховному процесі підрастаючого покоління. Проте, існує ще багато не вирішених питань стосовно даної проблеми, а саме: недостатній рівень теоретико-методологічної розробленості теми громадянського виховання молоді засобами музичного мистецтва, необхідність врахування досвіду зарубіжної педагогіки, потреба практичного впровадження отриманих наукових результатів, відсутність чіткої політики держави щодо розглянутої проблеми.

Виховання особистості повинно бути спрямоване на розвиток патріотизму – любові та поваги до своєї сім'ї, міста, держави. Тому завдання сучасного освітнього закладу – надання студентам соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань українського народу, досягнення високого рівня інтелектуального розвитку, формування особистісних рис громадянина-патріота, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Вивчення праць великого педагога, вченого В. О. Сухомлинського свідчать, що без ознайомлення з культурою свого краю, історією, звичаями, обрядами, мистецтвом, практичного продовження культурних традицій не варто говорити про успіх громадянського виховання. Вищий навчальний заклад призначений не тільки для оволодіння студентами знаннями, а й для розвитку і відтворення культури. Представником певного рівня культури виступає світогляд, життєві позиції, морально-етичні цінності викладача, який повинен допомагати студенту – майбутньому вчителю відтворювати прекрасне у навчанні і поведінці. Завданнями професорсько-викладацького складу є створення відповідного середовища у ВНЗ, який включає весь комплекс предметних і духовних впливів на формування почуттів, смаків, світогляду майбутнього вчителя.

Введення людини до світу музичного мистецтва здійснюється в процесі навчання, де у майбутніх вчителів закладається фундамент необхідних знань, формується світогляд, розвиваються музичні здібності, збагачується інтелектуальний потенціал, духовність і культура особистості.

Осягнення музичного мистецтва здійснюється впродовж усього процесу виховання і навчання студентів у ВНЗ, є одним з можливих шляхів вивчення культури свого народу, його традицій, що забезпечує гармонійний розвиток, самостійне мислення і цілісність особистості. Навчально-виховний процес у сучасних закладах освіти, зокрема на спеціальності музичне мистецтво, ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, інтегрованості, гуманізму, демократії, громадянської свідомості. В своїй науковій

діяльності В. Сухомлинський підкреслював унікальність та незамінність музики як виховного засобу, «який має надати емоційного та естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [4]. Виховання громадянина – морального, розумового, естетичного знаходяться у тісному зв'язку з музичним вихованням (за В. Сухомлинським). Музичне виховання – це не виховання музиканта, а насамперед виховання людини [4].

Загальнолюдські моральні цінності знайшли відображення в усіх видах мистецтва, зокрема в музиці. Музичне мистецтво сприяє прийняттю студентською молоддю високої системи цінностей, яка засвоюється не запам'ятовуванням та логічним розумінням, а переживанням. Музика розкриває добро і зло, сутність буття, викликає у свідомості уявлення про любов та щастя, радість і сміливість, гнів та зухвалість, сарказм і злобність. Але, закладені в музичному творі виховні можливості реалізуються тільки тоді, коли людина буде вивчати музику свідомо, з розумінням. Основною умовою в підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва є не тільки засвоєння певних знань, а й розвиток професійних компетентностей самостійно користуватися цими знаннями, виявляти ініціативу, здійснювати творчий пошук. Розгляд процесу музичного виховання у педагогічній діяльності Василя Сухомлинського як складного пізнавального етапу, виділення в ньому емоційного (за перевагою) та пізнавального аспектів викликає значний інтерес.

Музичне виховання – одне із складових національної системи виховання, яке спирається на невичерпні можливості народного і професійного мистецтва. Важливого значення набуває український фольклор, в якому відображено шляхи культурного розвитку нашого народу.

У спадок наступним поколінням передавалися знання, ідеї, соціальний досвід, моральні цінності, норми поведінки, вони засвоювалися і використовувалися в житті. Одним із важливих засобів збереження і передачі цінних здобутків була народна музика. Народ – талановитий педагог, який надавав формуванню громадянських якостей особистості першочергового значення. Народна музична культура – неписаний підручник з педагогіки, який має певні дидактичні можливості. Вивчення цього великого пласту рідної культури допомагає сучасній молоді усвідомити себе як особистість, розвивати естетичний смак, формувати здатність оцінювати події, самостійно мислити, активно діяти, засвоювати цінності культури

ри свого народу, примножувати педагогічний та практичний досвід минулих поколінь.

Пісні – найбільш масовий жанр музичного мистецтва від колискових, побутових, жартівливих пісень до дум, героїко-історичних пісень – прояв духовного життя нації, дієвий засіб формування національної свідомості та громадянських якостей студентської молоді. Народні пісні «зосталися єдиними українськими літописами XVIII–XIX ст. і майже показником того, що український народ не загинув» [2, 127]. Пісня для українця – важливий чинник навчання й виховання.

Народні пісні мають вагомий педагогічний значення. В них поєднуються народна мудрість, любов до рідної культури, святинь, традицій, пошана до історичної пам'яті, дбайливе ставлення до рідної природи, національних багатств, передають досвід, здійснюється зв'язок між поколіннями. Завдяки глибокому змісту і простоті звучання народні пісні впливають на формування якостей громадянина-патріота: відповідальність, гідність і свідомість, обов'язок, почуття гордості за свою країну, сприйняття національної ідеї. Отже, через народну пісню здійснюється виховний вплив на особистість.

У своїй педагогічній діяльності В. О. Сухомлинський пов'язував музику з життям. Під час сприйняття музичних творів найважливішим завданням є надавання можливості відчувати, «що джерелом краси музики є: краса навколишнього світу» [4]. Цінним є принципове положення педагога про розуміння зв'язку музики з життям, а це – необхідна умова для активного сприйняття музики.

Отже, вивчення та аналіз українського музичного мистецтва сприятиме формуванню громадянських якостей особистості: доброта, справедливість, щирість, сумлінність, принциповість, взаємоповага, допоможе усвідомити майбутньому вчителю свою внутрішню готовність до педагогічної діяльності, важливою умовою успіху якої є його світогляд, переконання та зацікавленість.

Новий час вимагає модернізації традиційних методичних підходів до музичного навчання і впровадження в навчальний процес необхідних форм організації методичного викладу матеріалу, нетрадиційних методів навчання та виховання, науково-методичних семінарів тренінгового характеру, які забезпечують за відповідних умов певні результати, формують професійні компетентності та світогляд майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виховання громадянськості – це формування активної громадянської позиції особистості, її самовизначення. Все це вимагає наявності специфічних морально-психологічних якостей, таких

як: громадянська мужність, активність, чесність, порядність, толерантність, негативне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства. У виховній роботі Василь Сухомлинський вважав пріоритетним формування громадянина, «піклування про громадянську лінію усього процесу виховання» [5, 554]. Сьогодні, доречно звернутися до педагогічного досвіду та прогресивних ідей видатного педагога, вченого В. О. Сухомлинського, прислухатись до його мудрої поради «Займіться перспективою становлення Людини – громадянина» [3].

Громадянське виховання молоді засобами музичного мистецтва в освітньому середовищі університету стане ефективним, якщо буде упорядковано сукупність компонентів, що забезпечують розвиток особистості, тобто створення єдиної системи громадянського виховання; збережено етнопедагогічні засади громадянського виховання молоді у виші; сформовано громадянські та професійні компетентності особистості; удосконалено форми і методи освітньо-виховної системи у ВНЗ.

Сучасна вітчизняна освітня система не стоїть осторонь від світових інновацій демократичного виховання молоді. Пріоритетним напрямом освіти у демократичній правовій державі є підготовка молоді до усвідомленого повноцінного життя та діяльності. З огляду на це, студент ВНЗ повинен вміти адаптуватися до життєвих ситуацій, самостійно отримувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці, бути активним, комунікабельним, вміти критично мислити, попереджувати конфліктні ситуації.

Громадянська спрямованість навчально-виховного процесу ВНЗ дає можливість впливати на становлення життєвих компетентностей студентської молоді, розширювати діапазон виявлення його здібностей, таланту та обдарованості, збільшувати можливість майбутніх вчителів музичного мистецтва зайняти гідне становище у суспільстві та виявити свою свідому громадянську активність.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України / І. Бех, К. Чорна. Київ. – 2014. – 48 с.
2. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880) / М. Драгоманов. Женева. – 1881. – С. 127–132.
3. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин / В. О. Сухомлинський // Рад. Україна. – 1968. – 14 квіт.
4. Сухомлинський В. Народження громадянина // Вибрані твори. В 5-т. Т. 3. – К., 1977. – С. 283–582.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. твори: В 5-ти. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 3. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи // Вибр. твори: В 5-ти. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 4. – 629 с.
7. Чорна К. Громадянське виховання – нагальна потреба України // Освіта 15. України. – 2000. – № 51. – С. 3.

References

1. Bekh I. D. Natsionalna ideia v stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy / I. Bekh, K. Chorna. Kyiv. – 2014. – 48 s.
2. Drahomanov M. Novi ukraïnski pisni pro hromadski spravy (1764 – 1880) / M. Drahomanov. Zheneva. – 1881. – S. 127–132.
3. Sukhomlynskyi V. O. Z choho pochynaietsia hromadianyn / V. O. Sukhomlynskyi // Rad. Ukraina. – 1968. – 14 kvit.
4. Sukhomlynskyi V. Narodzhennia hromadianyna // Vybrani tvory. V 5-t. T. 3. – K., 1977. – S. 283–582.
5. Sukhomlynskyi V. O. Narodzhennia hromadianyna // Vybr. tvory: V 5-ty. – K.: Rad. shkola, 1997. – T. 3. – 670 s.
6. Sukhomlynskyi V. O. Rozmova z molodym dyrektorom shkoly // Vybr. tvory: V 5-ty. – K.: Rad. shkola, 1997. – T. 4. – 629 s.
7. Chorna K. Hromadianske vykhovannia – nahalna potreba Ukrainy // Osvita 15. Ukrainy. – 2000. – № 51. – S. 3.

Лариса Ярошевская. Гражданское воспитание молодежи средствами музыкального искусства по В. А. Сухомлинскому

В статье освещены вопросы гражданского воспитания личности как основной педагогической проблемы (по В. А. Сухомлинскому); сделано историко-педагогический анализ творческого наследия В. Сухомлинского. В процессе гражданского воспитания ведущее место принадлежит образовательной составляющей, которая дополняется и расширяется воспитанием в духе гражданственности. Это понятие объединяет в себе гражданскую, национальную, политическую социализацию будущего гражданина и его способность привлекать к этому процессу моральные ценности. То есть, сформировать сознательного гражданина, которому присущи личностные качества и черты характера, мировоззрение и образ мышления, чувства, поступки и поведение, направленные на саморазвитие и развитие демократического гражданского общества в Украине. Одним из главных путей решения проблем гражданского воспитания молодежи является привлечение их к сокровищам украинской национальной культуры, в частности такого весомого ее пласта, как музыкальное искусство. Оно включает в себя неисчерпаемый духовный потенциал, шедевры музыкального наследия и древние национальные песенно-исполнительские традиции. Постижения музыкального искусства является одним из возможных путей изучения культуры своего народа, с чего и начинается формирование всесторонне развитой личности как важнейшего условия социального становления и самоопределения индивида.

Ключевые слова: гражданское воспитание, студенческая молодежь, музыкальное искусство, учебно-воспитательный процесс, песня, традиция, духовность, толерантность.

Larisa Yaroshevska. Civic education of youth by means of musical art by V. Sukhomlinsky

Modern higher education actualizes the need of patriotism upbringing for future teachers as a feel and as a basic quality of the person on the basis of new approaches and new ways of its implementation. To solve the problem with success, it will be effective to create a patriotic educational environment of the University.

Patriotic revival, taking place in modern Ukraine, activates society attention to the problem of harmonious, creative, spiritually developed, tolerant personality. Therefore, Ukrainian music using in patriotic education of the future teacher becomes prospective, necessary and relevant.

The patriotic upbringing of high school students by means of musical art has its own characteristics, which requires extraordinary approaches to the quality of teacher training as a unique person capable in creativity and innovation in the process of patriotic education of schoolchildren.

In order to find ways to improve the activities of universities, it is necessary to synthesize the latest achievements of pedagogy and old pedagogical traditions. Modern science should acquire a profound national content and character, to continuously evolve. Young people need to master new conceptual approaches to a correct understanding of patriotism, their own position on this issue.

Musical art as a means of forming the national of future teachers is a powerful stimulus in the young people spiritual and moral formation. But attracting students to art is possible only on the solid foundation of spiritual, patriotic, folk music and the best works of modern times. Improvement of students' musical education system affected the issues of using Ukrainian national folklore. The eternal spiritual traditions of the Ukrainian people should become the property of future teachers. The attraction of musical art specialty students to Ukrainian folk music is one of the ways in spiritual revival of Ukraine.

The national awareness upbringing of youth by means of musical art will be effective provided when innovative technologies are used: purposeful, systematic and consistent introduction into practice of original, innovative methods, techniques, embracing a holistic educational process.

Keywords: civic education, student youth, musical art, educational process, song, tradition, spirituality, tolerance.